

MODELOWANIE RZECZYWISTOŚCI

Daniel Wójcik

Instytut Biologii Doświadczalnej PAN
Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej

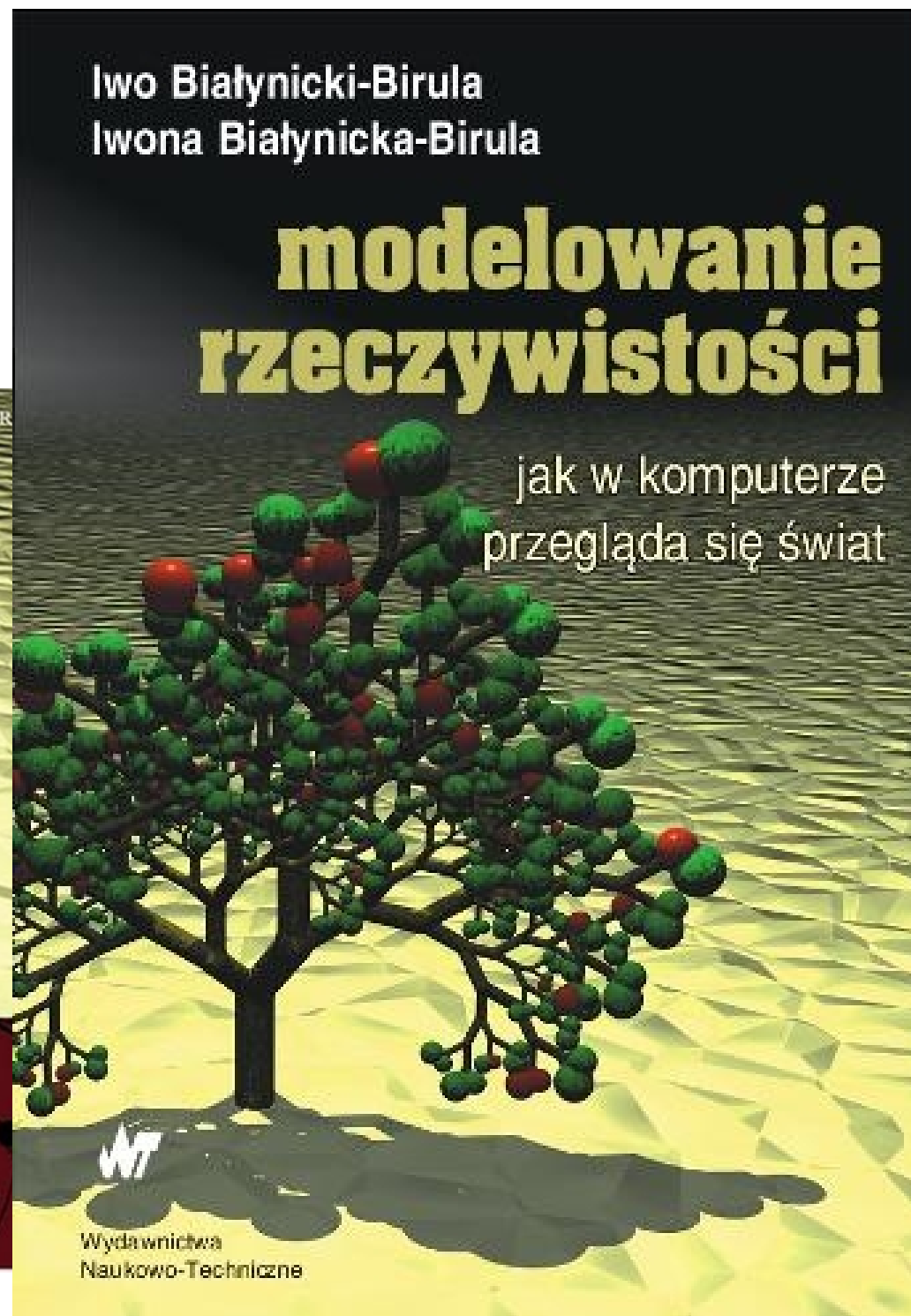
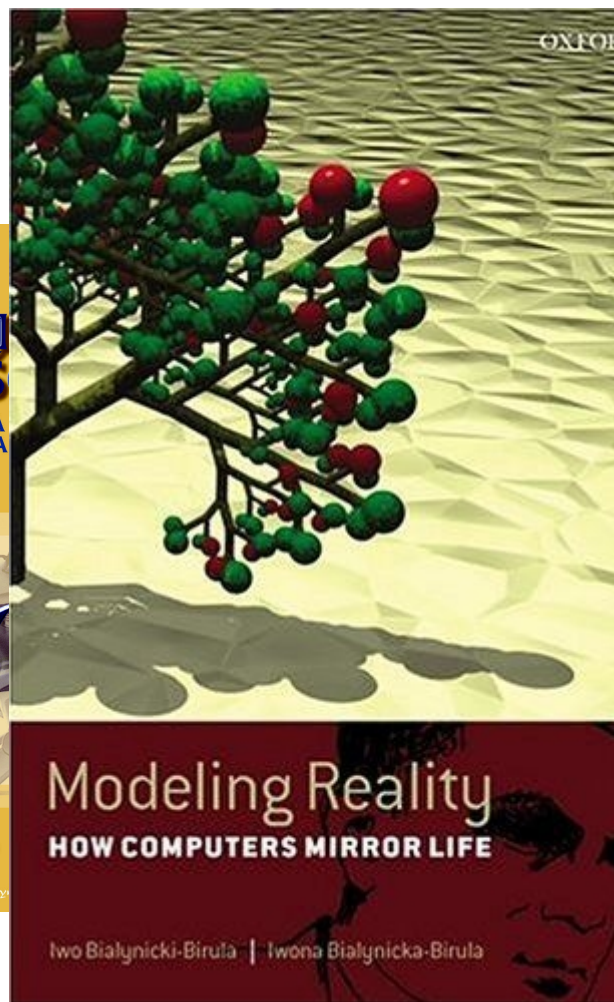
d.wojcik@nencki.gov.pl
dwojcik@swps.edu.pl

tel. 022 5892 424

<http://www.neuroinf.pl/Members/danek/swps/>

Podręcznik

Iwo Białynicki-Birula
Iwona Białynicka-Birula

Komputer jako model mózgu

- Komputer jest modelem mózgu w tym sensie, że również wykonuje obliczenia
- **Model von Neumanna:**
  - Procesor centralny (CPU) – „myślenie”
  - Pamięć – „zapamiętywanie”
- Działanie komputera:
  - Pobierz z pamięci instrukcję
  - Pobierz z pamięci dane do wykonania instrukcji
  - Wykonaj instrukcję
  - Zapisz uzyskane dane w pamięci

Wady komputera von Neumanna

- Brak odporności na uszkodzenie elementów
- Sekwencyjne działanie
- Brak adaptacji

- **Alternatywa?**

Sztuczne sieci neuronowe

Sieci neuronowe to modele obliczeniowe, których funkcjonalność i struktura wzorowana jest na mózgu.

Charakteryzuje je:

- Rozproszone i równoległe przetwarzanie informacji
- Odporność na uszkodzenia części elementów
- Możliwość uczenia

„Mózg”

- Mózg składa się z komórek nerwowych – neuronów
- Z ciała komórki neuronu odchodzą dendryty, które razem z ciałem komórki zbierają informację przychodzącą
- Jeżeli sumaryczne pobudzenie komórki przekroczy próg aktywacji, komórka generuje impuls wysyłany aksonem do sąsiadów

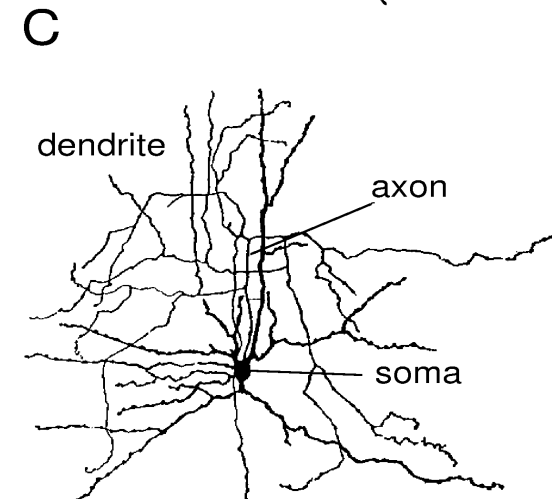
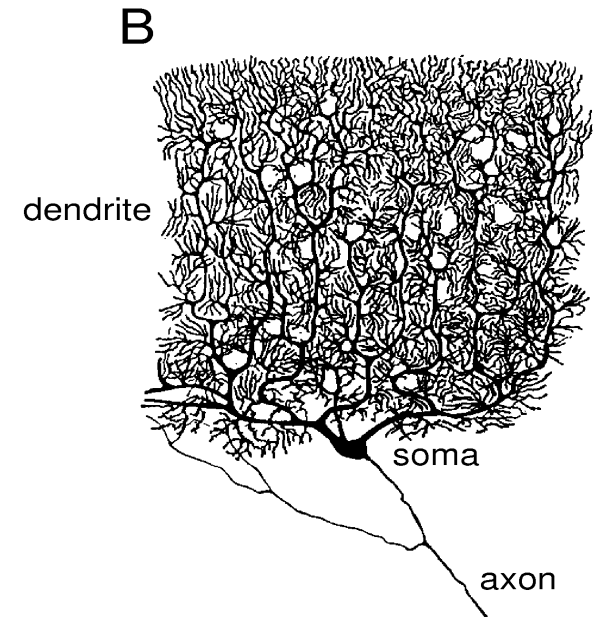
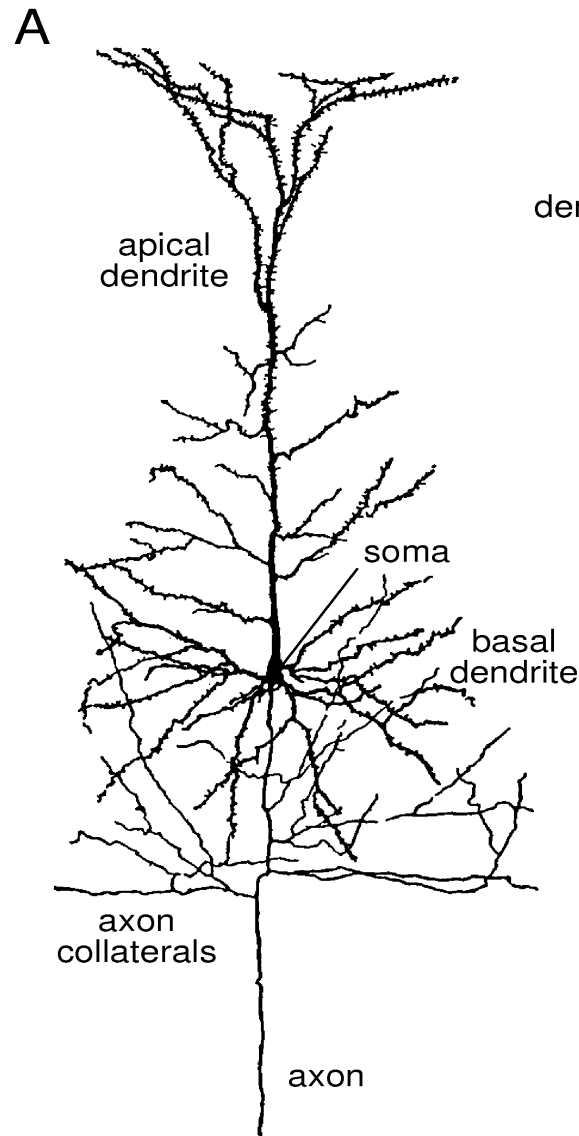
Komórka nerwowa

- Typowe neurony

A. Komórka piramidalna korowa

B. Komórka mózdzka

C. Gwiazdzista komórka kory mózgowej

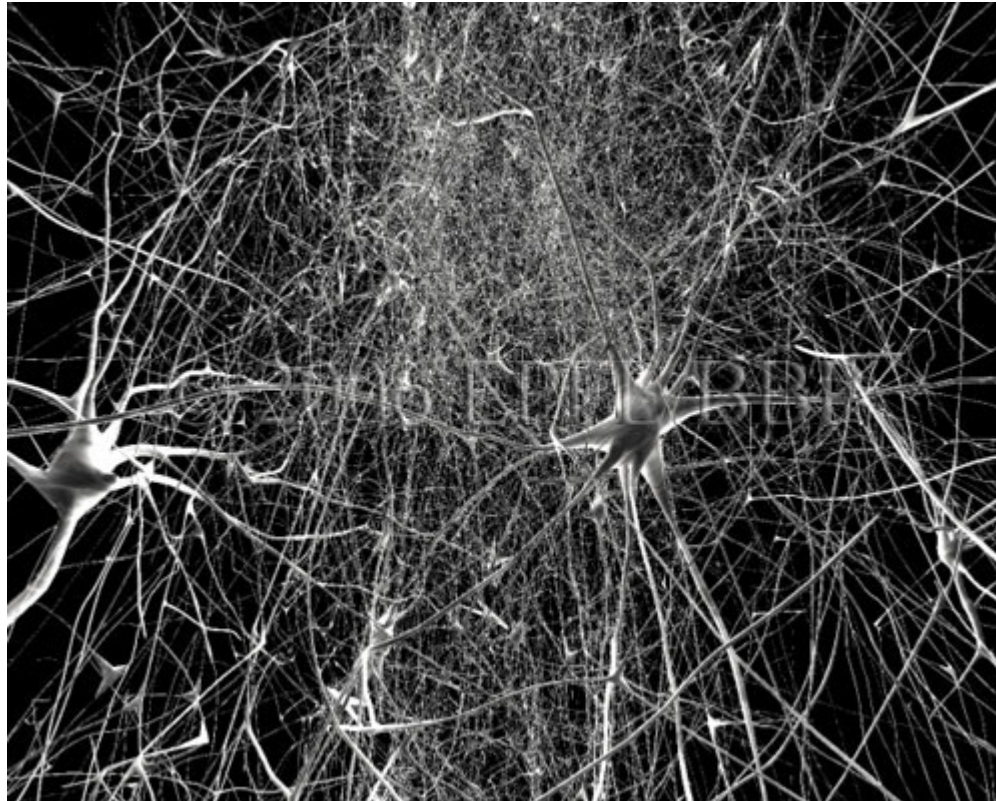

Komórka nerwowa

Połączenia w układzie nerwowym

Połączenia w układzie nerwowym

Synapsa

- Połączenie między neuronami nazywamy synapsą
- Kiedy sygnał dochodzi do synapsy, wysyłana jest substancja chemiczna (neurotransmitter), która aktywuje komórkę postsynaptyczną
- Komórka presynaptyczna może zwiększać lub zmniejszać aktywność komórki postsynaptycznej
- Waga synapsy może się zmieniać podczas przetwarzania informacji

Teoria Hebba (1949)

- Zmiany wag synaps leżą u podłoża procesów zapamiętywania i uczenia się

Szybkość przetwarzania informacji

- Neurony działają w skali milisekund, czyli w przybliżeniu wykonują ok. 1000 operacji na sekundę
- Procesory w komputerach są około milion razy szybsze
- Ale w mózgu naraz działa 10^{11} neuronów – przetwarzanie równoległe

Sztuczna sieć neuronowa

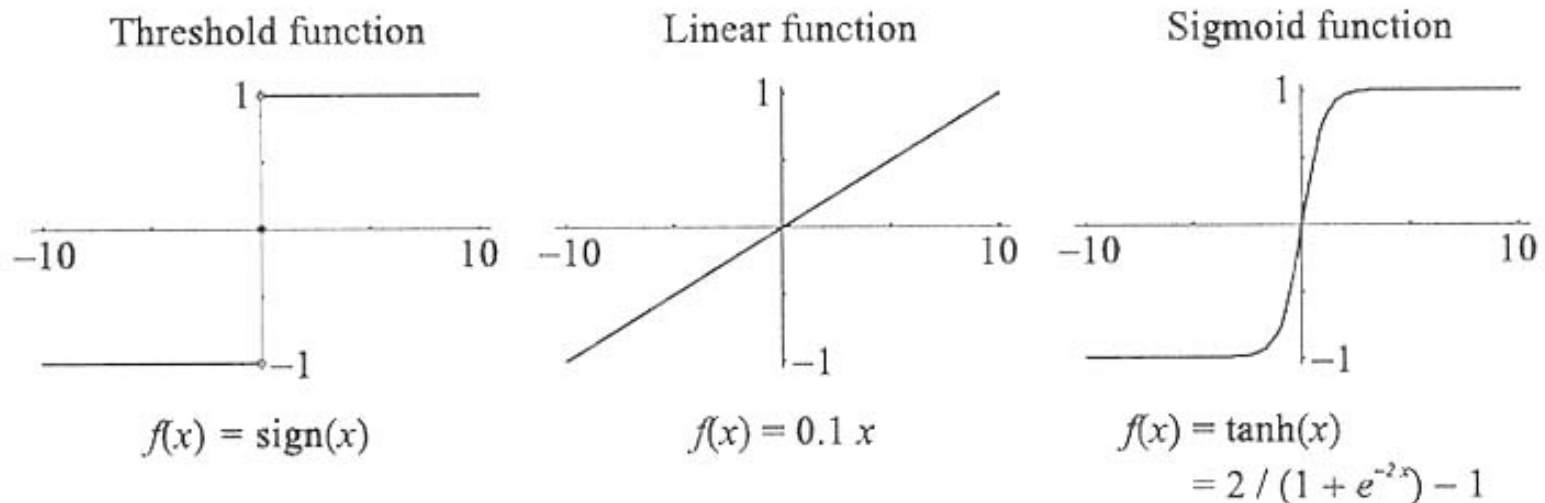
- Powyższe inspiracje biologiczne były inspiracją do stworzenia sztucznych sieci neuronowych – uproszczonych modeli mózgu przetwarzających informację w sposób rozproszony i równoległy.
- Realizuje się je albo programowo albo sprzętowo (układy scalone o dużej skali integracji)

Sztuczny neuron

- Podstawowym elementem sztucznych sieci neuronowych jest schematyczny model neuronu
- Jego stan odpowiada częstotliwości impulsów generowanych przez komórkę
- Sieci neuronowe składają się z połączonych sztucznych neuronów

Sztuczny neuron

- Połączenia odpowiadają synapsom, z każdym jest skojarzona pewna waga. Kiedy sygnał przechodzi przez połączenie, mnożony jest przez wagę
- Sztuczny neuron na wyjściu podaje ważoną sumę przychodzących sygnałów, którą czasem dodatkowo się moduluje (**funkcją aktywacji**)

Sieci neuronowe

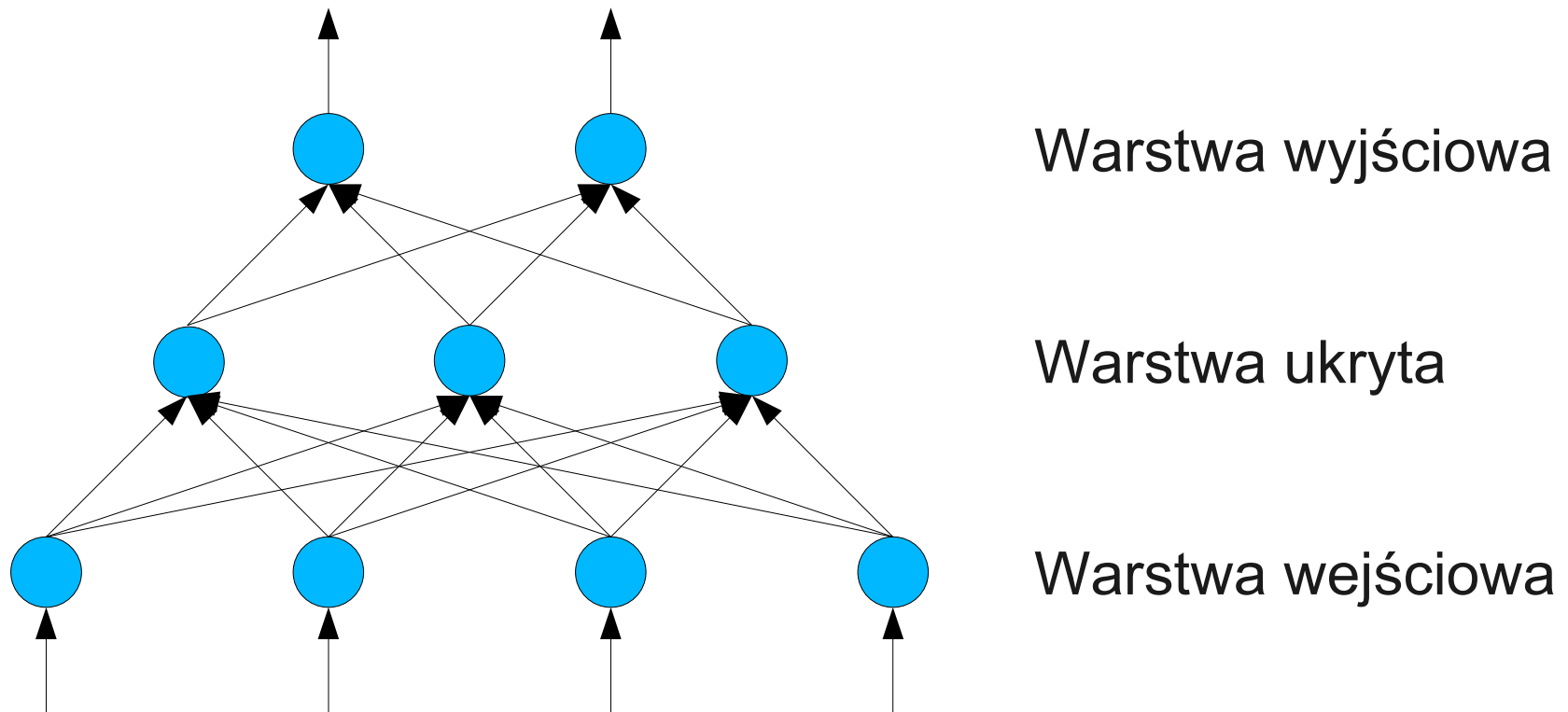
Kiedy chcemy rozwiązać dany problem przy pomocy sieci neuronowej napotykamy dwa główne problemy:

- Jak zaprojektować sieć (znaleźć graf skierowany reprezentujący sieć)
- Jak nauczyć sieć (dobrać wagi by sieć wykonywała żądane zadanie)

Nie wiemy jak natura rozwiązuje te problemy (ewolucja), nie mamy też ogólnej metody konstrukcji sztucznych sieci neuronowych.

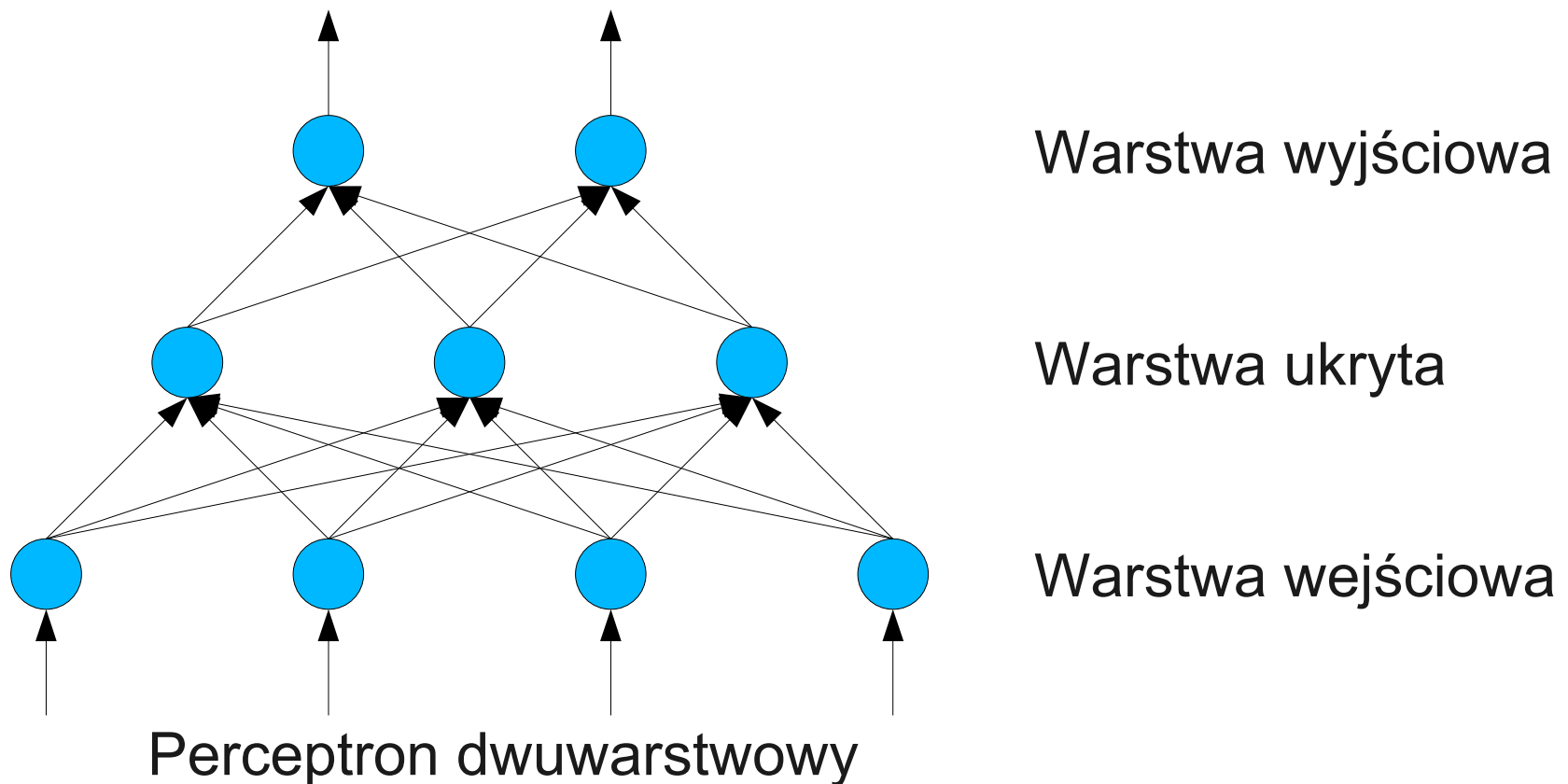
Sieci neuronowe

Sieci neuronowe jednokierunkowe (**feedforward neural networks**) są budowane warstwowo. Składają się z **warstwy wejściowej**, która odpowiada neuronom sensorycznym, i **wyjściowej**, która odpowiada neuronom motorycznym. Często także z kilku tzw. **warstw ukrytych**, które odpowiadają interneuronom układu nerwowego.

Perceptrony

Najprostszą i najpopularniejszą siecią neuronową jest **perceptron wielowarstwowy**. Jest siecią jednokierunkową (**feedforward**), to znaczy nie zawierającą cykli. Informacja podana jej na wejściu przechodzi taką sieć raz i stabilizuje się na wyjściu.

Jak działa perceptron?

- Oznaczmy węzły 1, 2, ..., i, ... warstwy k-tej przez N_i^k
- Ustawiamy stan S_i^1 każdego węzła N_i^1 warstwy wejściowej na i-tą składową sygnału wejściowego I_i
- W kolejnych warstwach od drugiej do wyjściowej ($k=M$) postępujemy następująco:

Jak działa perceptron?

- W każdym węźle N_i^k w warstwie k policz ważoną sumę wchodzących sygnałów, zastosuj funkcję aktywacji f ; wynik przypisz stanowi S_i^k tego węzła. Inaczej mówiąc

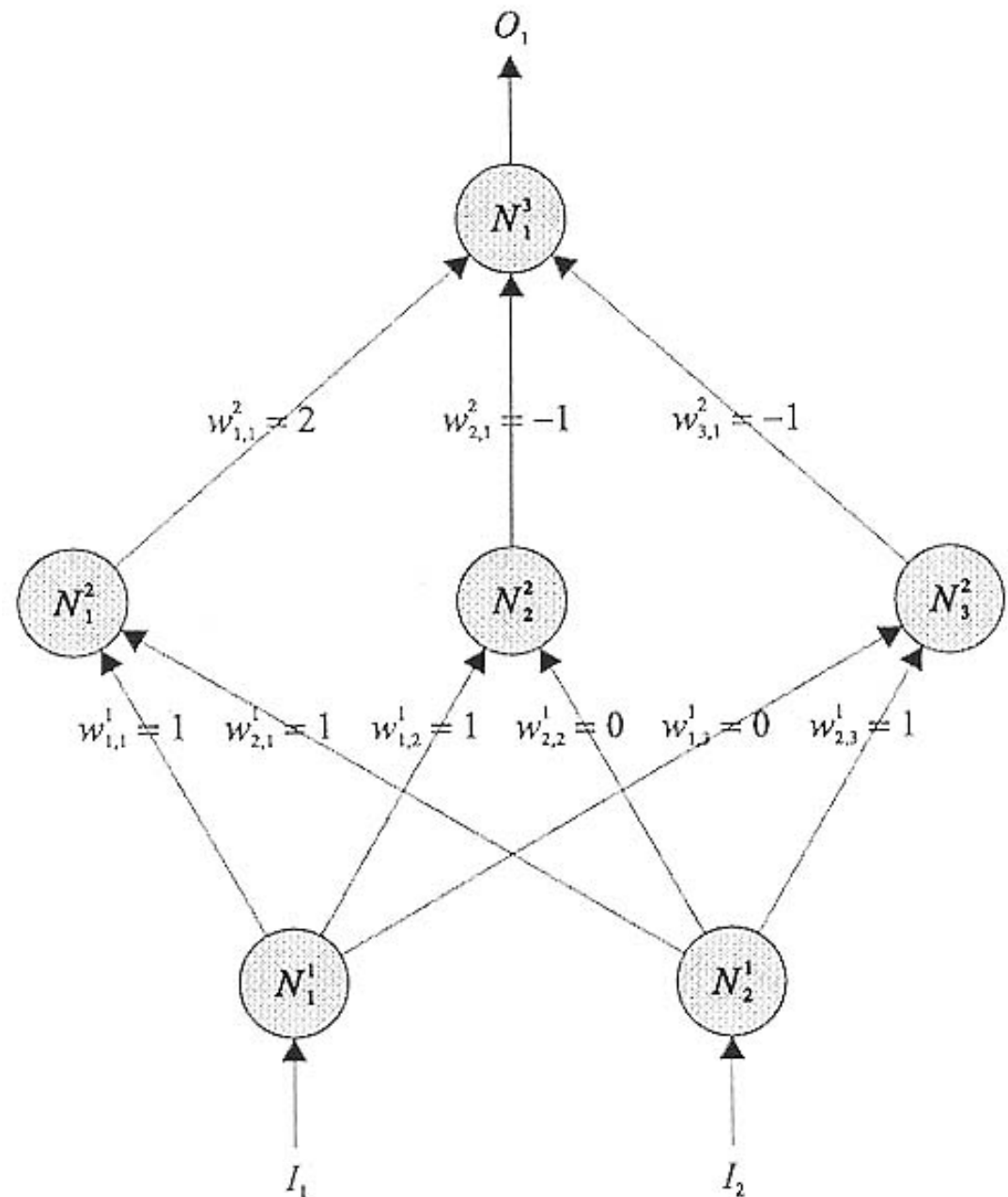
$$S_i^k = f \left(\sum_{j=1}^{L_{k-1}} w_{j,i}^{k-1} S_j^{k-1} \right)$$

gdzie L_{k-1} to liczba węzłów w warstwie $k-1$, $w_{j,i}^{k-1}$ jest wagą połączenia od węzła N_j^{k-1} do węzła N_i^k

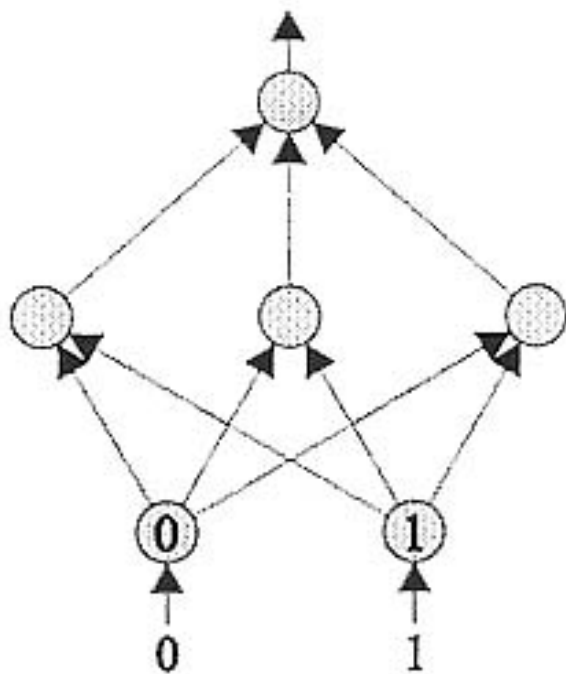
- Skopiuj stan S_i^M każdego węzła N_i^M na O_i – i -tą składową sygnału wyjściowego.

Przykład: reguła XOR

- W roku 1969 M. Minsky i S. Papert udowodnili, że żaden perceptron jednowarstwowy nie może wyliczyć funkcji XOR.
- Okazało się, że może to zrobić perceptron dwuwarstwowy.

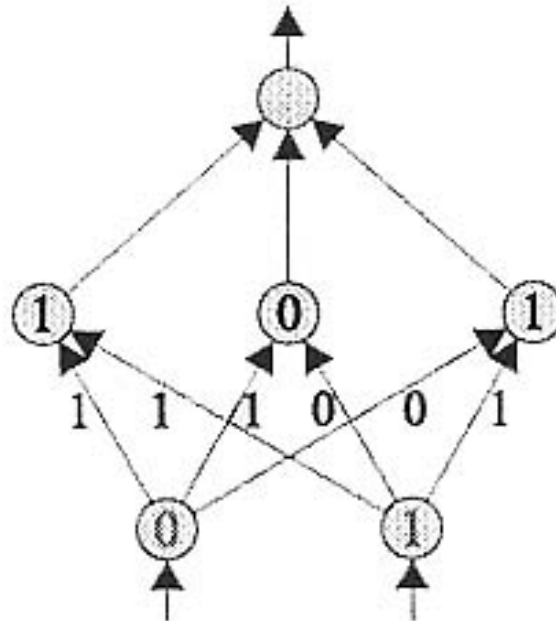

Perceptron XOR w akcji

$$S_1^1 = I_1 = 0$$

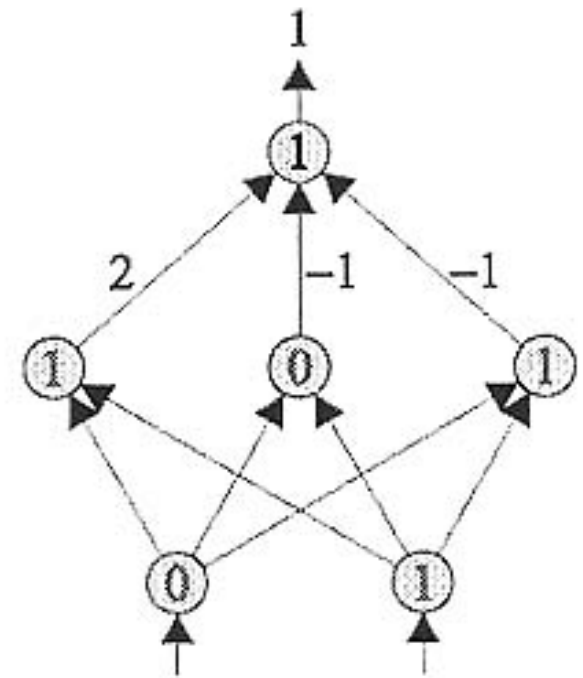
$$S_2^1 = I_2 = 1$$

$$S_1^2 = \text{sign}(1 \times 0 + 1 \times 1) = 1$$

$$S_2^2 = \text{sign}(1 \times 0 + 0 \times 1) = 0$$

$$S_3^2 = \text{sign}(0 \times 0 + 1 \times 1) = 1$$

$$O_1 = S_1^3 = \text{sign}(2 \times 1 - 1 \times 0 - 1 \times 1) = 1$$

Uczenie sieci

- Uczenie sieci polega na zmianie wag połączeń tak, by funkcjonowała w pożądanym sposób.
- Zwykle – automatyczne dopasowywanie wag zgodnie z pewnym algorytmem uczenia.
- Kiedy mówimy o uczeniu sieci mamy zwykle na myśli konkretny algorytm uczenia

Pamięć asocjacyjna

- Najprostszy algorytm uczenia pochodzi od Johna Hopfielda
- Sieć Hopfielda działa jak pamięć asocjacyjna – kojarzy obiekt z nim samym: dobieramy wagi tak, żeby na wyjściu otrzymać wejście
- Jest użyteczna wtedy, gdy na wejściu podamy niepełny albo zaszumiony bodziec – sieć Hopfielda odtwarza poprawny bodziec
- Przykład: OCR i skanowanie

Sieć Hopfielda

- Sieć Hopfielda do rozpoznawania wzorców binarnych (+1/-1) o długości n to perceptron jednowarstwowy o n neuronach wejściowych i n neuronach wyjściowych. Funkcja aktywacji: $f(x) = \text{sgn}(x)$
- Żeby zapamiętać zbiór wzorców $P^1, P^2, \dots, P^m$, gdzie k -ty wzorzec jest ciągiem liczb +/-1
$$P^k = \{p_1^k, p_2^k, \dots, p_n^k\}$$
przyjmujemy wagi połączeń:

$$w_{i,j} = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^m p_i^k p_j^k$$

Sieć Hopfielda

- Dlaczego tak?

$$w_{i,j} = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^m p_i^k p_j^k$$

- Dla każdego wzorca (P^k) i dla każdego połączenia między neuronem wchodzącym i oraz wychodzącym j dodajemy do wagi człon $1/n$, jeżeli symbole na miejscu i oraz j są takie same, a odejmujemy $1/n$, jeżeli te symbole się różnią
- W ten sposób zapisujemy w macierzy wag informację o korelacjach w bodźcach.

Sieć Hopfielda

- Metoda Hopfielda jest bardzo prosta, żeby jednak była skuteczna
  - Bodźce nie mogą być zbyt podobne do siebie
  - Bodźce wejściowe nie mogą być zbyt zniekształcone

- Jak nauczyć sieć czegoś nowego?

Reguła uczenia perceptronu (PLR)

- PLR korzysta z par wejście – pożądane wyjście. Początkowo wszystkie wagi sieci wybieramy losowo, następnie iterujemy:
  - W każdej iteracji podajemy wzór wejściowy $\{I_1, \dots, I_n\}$ ze zbioru uczącego.
  - Sieć generuje wyjście $\{O_1, \dots, O_n\}$, od którego odejmujemy pożądane wyjście $\{D_1, \dots, D_n\}$ otrzymując wektor błędu $\{E_1, \dots, E_n\}$.
  - Długość tego wektora jest miarą sukcesu sieci. Jeżeli wynosi 0, to znaczy, że sieć dała żądany wynik dokładnie. Im większy błąd, tym gorzej poradziła sobie sieć.

Reguła uczenia perceptronu (PLR)

- Każdą wagę sieci zmieniamy w zależności od wartości składowej błędu, z którą jest związana.

- Zmodyfikowana waga przyjmuje wartość

$$w_{i,j} + \eta I_i E_j$$

gdzie η jest parametrem szybkości uczenia. Powinien on wynosić ok. 0,1. Jeżeli jest za duży, wówczas sieć szybko „zapomina” to, czego się nauczyła. Jeżeli za mały, to sieć uczy się bardzo wolno.

Reguła uczenia perceptronu (PLR)

- Wielokrotne powtarzanie tej reguły poprawia wyniki do pewnego punktu – błąd zwykle nie zbiega do zera
- Jest to związane z generalizacją sieci – musi działać dobrze także dla wzorców, których nie widziała.

Przykład: rozpoznawanie liter

- Program **Hopfield**

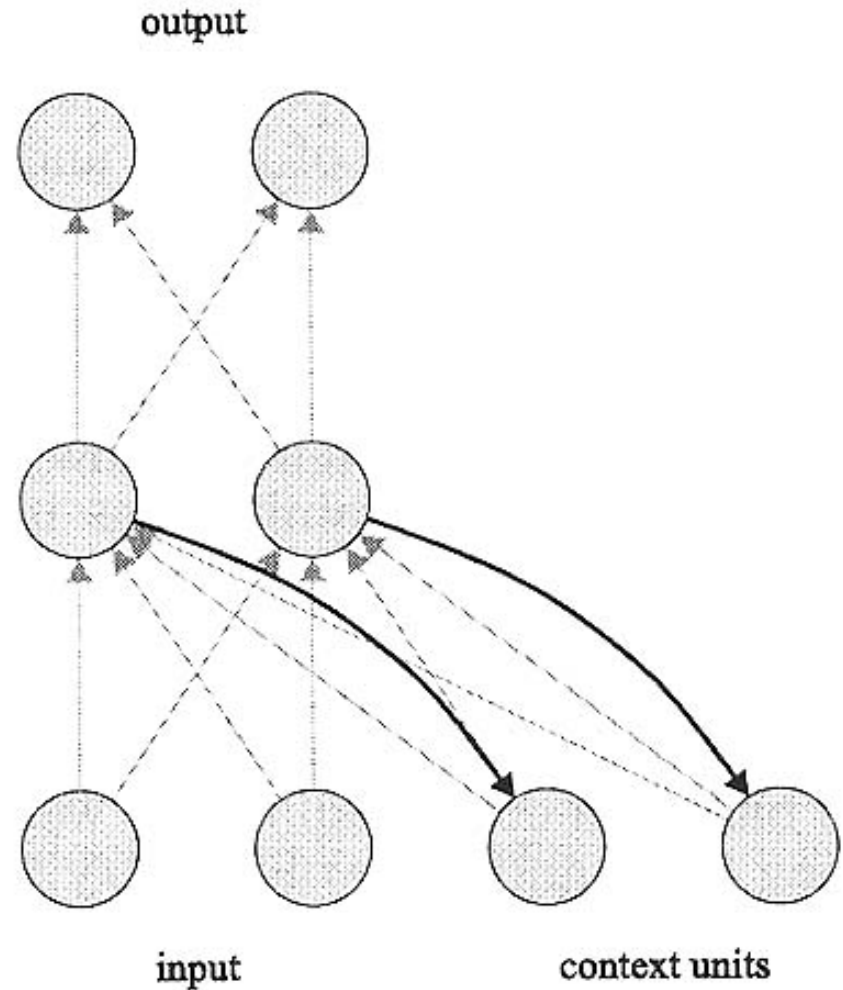
Metoda propagacji wstecznej

- Najpopularniejsza metoda uczenia perceptronów wielowarstwowych
- Uogólnienie reguły uczenia perceptronu
- Zmieniamy wagi począwszy od warstwy wyjściowej cofając się do wejścia
- Zmiany wag zachodzą zgodnie z PLR

Sieci rekurencyjne

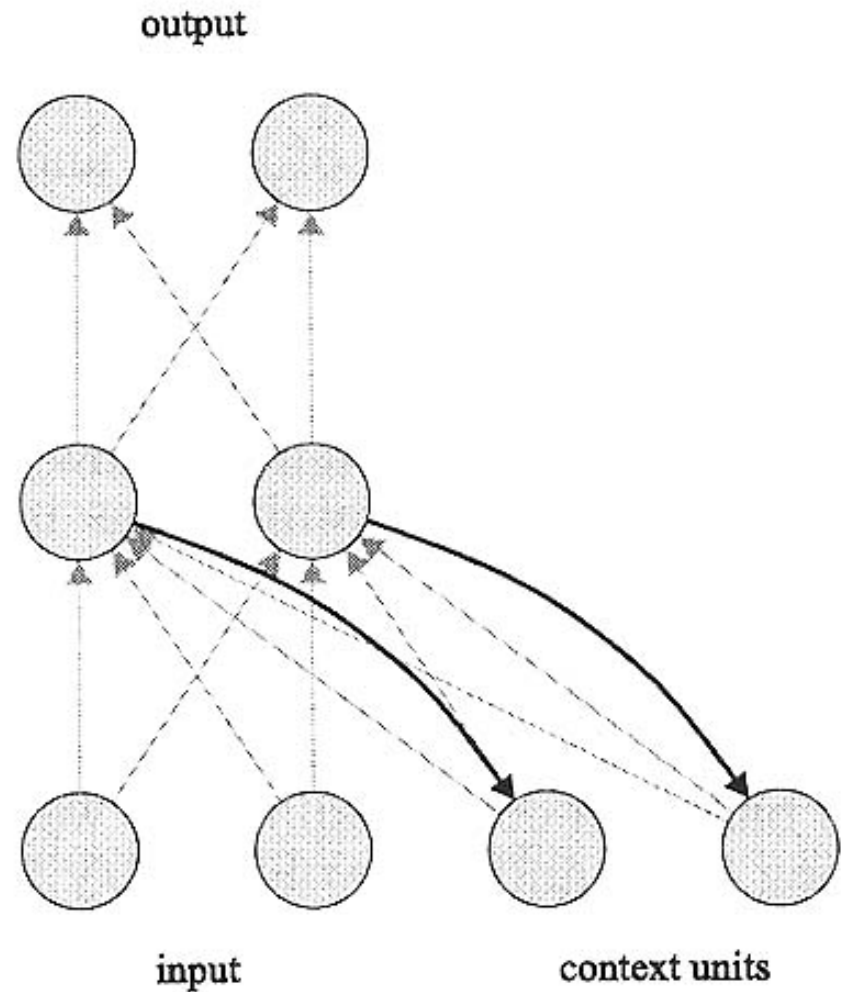
- Uogólnienie sieci jednokierunkowych.
- Sieć Elmana: pamięta poprzednie wejście

dwuwymiarowy
perceptron
z dodatkowymi
jednostkami –
neuronami
kontekstowymi

Sieci rekurencyjne

- W odróżnieniu od sieci jednokierunkowych sygnał wychodzący z sieci rekurencyjnej zależy od historii
- Przykład: modelowanie indeksów giełdowych
- Uczenie: propagacja wsteczna (wagi sprzężeń zwrotnych są ustalone)

Rodzaje uczenia sieci

- Uczenie pod nadzorem
(wszystkie omawiane do tej pory)
- Uczenie ze wzmacnianiem:
oceniaamy sieć na podstawie tego,
jak sobie radzi z zadaniem
- Uczenie bez nadzoru: sieć nie dostaje
żadnych wskazówek jak ma działać; na ogół
takie sieci uczą się dzielić grupę sygnałów
wejściowych na klasy sygnałów
o „podobnym” charakterze (klasyfikacja).

Podsumowanie

- Pomysł sieci neuronowych jest starszy od pomysłu komputera von Neumanna
- Rozwój teorii i praktyki sieci neuronowych odbywał się falami. Kluczowe momenty:
  - 1943: McCulloch i Pitts – sztuczny neuron
  - 1950': Rosenblatt – perceptrony
  - 1960': Minsky i Papert – krytyka perceptronu
  - 1980': sieci Hopfielda
- Obecnie: szerokie zastosowanie w wielu dziedzinach, m.in. do klasyfikacji i predykcji